

**ԱՐՑԱԽԸ ԱՐՏԵՄ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ
«ՆԱՄԱԿ ՆՈՅԻՆ» ՊՈԵՄՈՒՄ**

Սոկրատ Խանյան

*Քանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
ԱրՊՀ*

Լույս են ընծայվում բանաստեղծական ժողովածուներ, որոնց էջերը հենց առաջին ընթերցումից ներկայացնում են հեղինակային մտահղացումների ամբողջական երանգը և ամփամեջ դնում այն գեղագիտական իդեալները, որոնց հետապնդել է բանաստեղծը: Սակայն գրքեր էլ կան, որոնց էջերը ծայրեծայր հագեցած են դարակազմիկ գաղափարներով՝ արտահայտամիջոցների այնպիսի փայլատակումներով, որ մնում է ընթերցելուց հետո փակես աչքերդ և հոգուդ խորխորատներում մտքիդ աչքերով տեսնես այն բարդ ու իրական աշխարհը, որ գեղագետի հմտությամբ բացել ու հրամցրել է բանաստեղծը: Նման ժողովածուներից է անվանի բանաստեղծ Արտեմ Հարությունյանի «Նամակ Նոյին» մատյանը, ուր գետեղված է «Նամակ Նոյի» պոեմը, որտեղից էլ գրքի վերնագիրը: Նման ժողովածուն պատիվ կարող է բերել ոչ միայն հայրենի գրականությանը, այլև համաշխարհային մշակույթին:

«Նամակ Նոյին» ժողովածուն հեղինակը նվիրել է իր ծնողների՝ բանաստեղծ Միքայել Հարությունյանի և մանկավարժ Շամիրամ Զաքարյանի սուրբ հիշատակին: Ավելորդ չենք համարում նշելու այս վերաբերմունքը, ընդհակառակը, անհրաժեշտ ենք գտնում այն առումով, որ գրքի հենց առաջին էջում Արտեմը զետեղել է իր անմոռանալի հոր հանրահայտ բանաստեղծությունը՝ «Զվարթ երգ» խորագրով, որ մի շարք պոետների՝ Ղարաբաղին նվիրված բոլոր բանաստեղծությունների շարքում սրտերի հետ խոսող լավագույն երգերից է՝ Աստծո թելադրանքով հորինված օրհներգերից մեկը, որ նպատակահարմար ենք գտնում բերել ամբողջությամբ.

*Ինչ որ լավ է այս աշխարհում,
Բոլորն էլ կա՝ Ղարաբաղում,
Բոլորն էլ կա և՛ ավելին,
Սար չի՛ հասնի մեր սարերին...
Ինչպես մայրն իմ ողջ աշխարհի
Մայրերից էլ լավն է, բարի:
Այնպես հողն իմ Ղարաբաղի
Քաղցր է, և թող Աստված պահի,
Եվ կպահի՛, մի՛ կասկածի,
Աստված էլ է Ղարաբաղի...¹*

¹ Հարությունյան Ա., Նամակ Նոյին, Երեւան, 1977, էջ 3:

Այս բանաստեղծության մեջբերումը մեր կողմից հետապնդում է մի կարևոր նպատակ, որը կապված է այս գիրք-հայտնության բոլոր շարքերի մեջ ընդգծված այն սեր-տազնապին, սեր-հպարտությանը, սեր-ցավին, սեր-հուլյսին, որոնք վերաբերում են բանաստեղծի ծննդավայր Արցախին, որի սրբացած գերեզմանոցներում ննջում են նրա նախնիները, նրա պապն ու տատը, և որոնց հոգիները Վերին Երուսաղեմից օրհնում են Արցախի գոյությունը, շնջում սերունդների ունկերին, որ Արցախը և՛ օրրան է, և՛ պատիվ, և՛ ապագա, և՛ աշխարհի սիրտը շոյող երգ:

Նշենք, որ գրքի տպագրությունը հովանավորել է Հայաստանի միջազգային գիտական հիմնադրամը: 1994 թվականին «Նամակ Նոյին» ժողովածուն լույս տեսավ անգլերեն՝ Նյու Յորքում և ամերիկյան մի շարք համալսարանների կողմից ներկայացվեց Նոբելյան մրցանակի: Այս փաստն ինքնըստինքյան խոսում է գրքի գաղափարական հագեցվածության և գեղարվեստական բարձր առանձնահատկությունների մասին:

«Նամակ Նոյին» ժողովածուն լայն արձագանք գտավ հայ և օտարազգի գրաքննադատների շրջանում: Գիրքն արժանացավ Հայաստանի պետական մրցանակի: Նման բարձր գնահատականը արժանի էր ամենախիստ մոտեցումների պարագայում: Ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանը գրել է. «Արտեն Հարությունյանը 20-րդ դարի «հոգևոր պատմության» առասպելն է արարում՝ վաղորդայնի նորոգության արձագանքների հուշը տանելով դեպի դարաբաղյան գույների, ծայների ըմբոստ ժայթքումը, ուր հատվում են պատրանքի և իրականության ստվերագծերը: Եվ միանգամայն հասկանալի է նրա բանաստեղծական աշխարհի փոխաձևումը քաղաքական լիրիկայի դժվարին ասպարեզ և հայտնության ու տեսիլքի հրաշեկ միասնություն»:¹

Ուշագրավ է նաև գրականագետ Էդվարդ Թոփչյանի գնահատականը. «Արտեն Հարությունյանի պոեզիայում,- գրել է նա,- ինձ միշտ զարմացրել են մաքուր բանաստեղծության և կոշտ, նյութականացած աուրայի համատեղումն ու ներթափանցումը: Մնալով երկնային ոլորտներում՝ նա կարողանում է համարձակ դիպչել և իր զուտ բանաստեղծի շիտակ ու անսքող հայացքով նայել առօրյայի և ժամանակի յուրաքանչյուր հրաշեկ գալարումին, 20-րդ դարի բռնության ծեսերին: Նա կարողանում է համատեղել Բարին ու Գեղեցիկը, և ազատ երևակայության սյուրեռեալ թռիչքը չի խանգարում նրան տեսնել երկրի վրա ամեն մի հրեշավոր անարդարություն՝ լինի այն Ղարաբաղում թե Վիետնամում: Սա տեսիլքի

¹ Նույն տեղում, էջ 5:

պոեզիա է:¹ Իսկ ամերիկացի բանաստեղծ Չեյդն Գերուքն արտահայտվել է այսպես. «Մոտ 70 տարի գիտեինք հայերին ու նրանց պայքարի մասին՝ ընդդեմ բնաջնջման: Այդ հատվածը մեր ժամանակների պատմության սև էջերից է, ու չնայած լսել էինք ամերիկահայ գաղութից հրաշալի ձայներ, բայց մինչև այսօր չգիտեինք ժամանակակից հայ պոեզիան: Այժմ ապրող մեծագույն բանաստեղծներից մեկը թարգմանաբար մեզ է ներկայացված, ու մենք ներքին երախտագիտությամբ ենք վերաբերվում նրա գրքին: Այն հզոր է, կենսական, վառ և խորապես նշանակալից: Այն սյուրռեալիստական է պատմական արևմտյան ընդհանրացմամբ՝ տեռոր և ցեղասպանություն: Գիրքը հոյակապ է, այն հավերժորեն ահագնացող է, ահագանգող»:²

Նման բարձր կարծիք են հայտնել նաև ամերիկահայ բանաստեղծ Արա Բալիոզյանը, Փիթըր Պալաքյանը: Իսկ սփյուռքահայ հռչակավոր գրականագետ Երվանդ Ազատյանը իր գրախոսականում Արտեմ Չարությունյանին համարում է արևելյան և արևմտյան պոեզիաների քաղաքացի՝ առանց աշխարհագրական սահմանների: Նման գնահատականը պատահական չէ, որովհետև Արտեմը խորապես յուրացրել է համաշխարհային գրականության լավագույն ավանդույթները, դրանք օժել հայ դասական և ժամանակակից պոեզիայի ոսկեփոշով, իր հոգու շերտերում դարձրել ծիածան և ընթերցողին ներկայացրել որպես յուրատիպ մի գոբելեն: Տիրապետելով անգլերենին, գերմաներենին, ֆրանսերենին, ռուսերենին՝ նա ըմբռնել է աշխարհի մեծերի գրական արժեքները և աստվածանվեր իր տաղանդի ու արցախաժին տքնանքի շնորհիվ ներկայացել միանգամայն ինքնատիպ խոսքով: Այստեղից էլ ԱՄՆ «Ռաֆթ» ամսագրի խմբագիր, Բլիվլենդի համալսարանի լեզվաբանության և գրականության ամբիոնի վարիչ, պրոֆեսոր Ջոն Գրեֆինի անմիջական խոսքը. «Արտեմ Չարությունյանն այն բանաստեղծն է, որին միայն ինքը կարող է իշխել և ղեկավարել, միայն ինքը: Եվ նրա բանաստեղծական տեսիլքն իրական է ու մարդասիրական»:³

* * *

Համաշխարհային գրականության մեջ հայտնի են մի շարք մեծություններ, որոնք իրենց դարաշրջանների իրական պատկերը ներկայացնելու համար դիմել են Աստծուն՝ նրանից հայցելով օգնություն՝ մարդկանց մեղքերը քավելու, չար ու ազահ անհատներին դարձի բերելու, ազգամիջյան

¹ Նույն տեղում, էջ 5:

² Նույն տեղում, էջ 5:

³ Նույն տեղում, էջ 13:

ընդհարումների առաջն առնելու, սոցիալական պատշաճ արդարություն հաստատելու միտումով: Այս առումով հատկանշական է նաև Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» անմահ պոեմը, որն արդեն հնչում է աշխարհի շատ լեզուներով:

Արտեմ Հարությունյանն իր գեղագիտական իդեալի հրամայականով դիմել է ոչ թե Տիրոջը, այլ Նոյին: Ինչո՞ւ Նոյին: Ա. Հարությունյանը, ելնելով իր ապրած ժամանակաշրջանի քաղաքական, տնտեսական, հասարակական, մշակութային, բարոյահոգեբանական խնորումներից, եկել է եզրակացության, որ Աստծո ստեղծած աշխարհն աղտոտված է, վտանգված, մարդկությունը ծուռ ճանապարհի վրա է, այն փրկել է պետք: Իսկ Աստծո արարածների առաջին փրկիչը եղել է Աստվածաշնչյան առասպելի հերոս Նոյը, որը կարողացել է Աստծո հրաշքը փրկել ջրհեղեղից: Բացի դրանից, Նոյ Նահապետի աշխարհափրկիչ խիզախությունը կապված է Արարատ սարի հետ, որը բանաստեղծի ավանդական հայրենիքի խորհրդանիշն է: Այստեղից էլ այն անմիջական սրտացավությունը, որ Հարությունյանը գեղարվեստական փայլուն հնարանքներով ընդգծել է պոեմում: Դա, հիրավի, սովորական պոեմ չէ, այլ տազնապից, ցավից, հուսից ծնված մի ստեղծագործություն, որ խոսում է մարդկության անունից՝ Աստծո սիրով, հանուն նրա հրաշագործության հավերժական տրոփի:

Պարույր Սևակը Գ. Նարեկացու «Մատյանը» համարել է մարդեղություն: Ա. Հարությունյանի պոեմը ևս կարող ենք համարել Նարեկացու Աղոթքի շարունակություն՝ դարձյալ հանուն մարդու:

Նոյ Նահապետը համաաշխարհային աստվածաբանության և գեղարվեստական գրականության հոլովված կերպարներից է: Սակայն Ա. Հարությունյանի ստեղծագործական աշխարհում Նոյը հառնել է նաև ավելի հարազատ գունավորումով: Պատահական չէ, որ Հայոց պատմահայրը՝ Քերթոզահայր Մովսես Խորենացին, հաստատում է, որ Նոյի սերնդից է ծագել հայ ժողովուրդը: Իսկ այդ միտում-փաստը երկրորդական չի կարելի համարել: Մ. Խորենացին հայերին համարում է Նոյի ժառանգներից Հաբեթի շառավիղը: Նա գրում է. «Հաբեթը սերում է Գամերին: Գամերը սերում է Թիրասին: Թիրասը սերում է Թորգոմին: Թորգոմը սերում է Հայկին: Հայկը սերում է Արամանյակին: Արամանյակը սերում է Արամայիսին: Արամայիսը սերում է Ամասիային: Ամասիան սերում է Գեղամին: Գեղամը սերում է Հարմային: Հարման սերում է Արամին: Արամը սերում է Արա Գեղեցիկին»:¹

Այս թվարկումից հետո Պատմահայրն ավելացնում է. «Եվ որ սա

¹ Խորենացի Մ., Պատմություն հայոց, Երեւան, 1968, էջ 76:

Ճշմարիտ է, ոչ ոք թող չկասկածի, որովհետև այս բաները մեզ պատմում է շատ բաներում վստահելի Աբյուղենոսը»: Ապա շարունակում է, որ Հայկը դուրս եկավ Բելին հակառակորդ և միաժամանակ նրա կյանքին վերջ դնող»:¹

Միանշանակ կարող ենք եզրակացնել, որ Ա. Հարությունյանը դիմել է Նոյին՝ որպես Փրկիչի, մի կողմից նկատի ունենալով աշխարհի ծուռն ու թերին, մյուս կողմից՝ իր ժողովրդի, նրա պատմական մի մասը կազմող իր ծննդավայր Արցախի ճակատագիրը: Արդյունքում պոեմը վերածվել է համամարդկային ցավի և պոետի՝ սեփական ժողովրդի ազգային տագնապի գեղարվեստական խնդրագրի, որի արժեքն ընդհանրական ու բարձր է՝ ռեալիստական սերուցքի և գեղարվեստական երանգավորման շնորհիվ:

«Նամակ Նոյին կամ հույսի ահագնացում» պոեմը բաղկացած է մախաբանից և 9 մասից: Պոեմը տեսիլքային սկիզբ ունի: Դա տարօրինակ պատմություն է: Նոյն այցելում է բանաստեղծին, այն Նոյը, որ առաջինն է արարել լաստանավը՝ մարդկային ցեղը փրկելու համար: Ուշագրավն այն է, որ հեղինակի նկարագրած տեսիլքը երևացել է Արցախյան շարժմանը նվիրված ցույցից հետո: Հենց առաջին հայացքից սկսվում է մտերմիկ գրույցը բանաստեղծի և Նահապետի միջև:

Ճիշտ է, գրույցը կարծես վերաբերում է Նոյի մախաջրհեղեղյան ժամանակաշրջանին, սակայն բանաստեղծի ակնարկներն ընթերցողի առջև բացում են 1988 թվականից սկիզբ առած ըմբոստության պատկերը: Արցախյան շարժումն այստեղ համեմատվում է ջրհեղեղի մախաջրային հետ: Չնայած ջրհեղեղը նոր էր սկսվում, ջրի վրա արդեն տմբտմբում էին գաղափարներ, քաղաքներ, հավաքություններ, անտուն մարդկանց հառաչանքի փղձկուն տոպրակներ: Մյուս կողմից էլ՝ հառնել էին Հիմալայների պես ցցուն, բյուրոկրատական սեղաններ, ցեղասպանությամբ կնքված թուրքական յաթաղաններ: Եվ ցավալին այն է, որ այդ ամենի մոտ դատավորների կեղծամներն էին, ուր իշխում է փողը և վխտում են գերեզմանի որդերը:

Բանաստեղծը դիպուկ ընդհանրացումներով վրձնում է ստալինյան նողկալի դարաշրջանը, ուր գնդակահարություններից լայն բացված աչքեր էին, որոնք բացի մարդասպանի ճտքավոր կոշիկներից, ոչինչ չէին տեսնում: Հեղինակն ընդգծում է հարազատի այն զգացումը, որ տածում է Նոյն իր հանդեպ:

*Ողջ աշխարհը թամբել էր ջրհեղեղը՝ ինչպես ձի
(միակ փրկվելու միջոցը անհուն մեղքերից հետո)
և շարժվում էր անհայտ Արարատի ուղղությամբ,*

¹ Հարությունյան Ա., Նշվ. աշխ., Երևան, 1977, էջ 77:

*բայց ես դեռ նստած եմ Նոյի տապանից
սարքած սեղանի մոտ,
որ Նոյը իսկույն ճանաչեց որպես իրենը
և կոչ արեց շտապ ճանապարհվել:¹*

Պոեմի առաջին գլխից էլ հենց սկսվում է Նոյի ժամանակաշրջանի քրիեղերը հիշեցնող Արցախյան ազգային-ազատագրական պայքարի պատկերումը: Ա. Զարուբյունյանի յուրաքանչյուր տող ահարկու մի պատկեր է: Իր հույսը կապելով բարի Աստծո հետ, հավատալով Նոյի փրկիչ ուժին ու արարքին՝ բանաստեղծը սյուրռեալիզմի ընձեռած հնարանքներով պատկերում է 20-րդ դարավերջի երկու տասնամյակների փոթորկաշունչ իրողությունները՝ հանդես բերելով երկու հակադիր աշխարհներ: Մի կողմից, թերթերը պատկերում են բարբարոսի ձեռքով մոխրացած մարմիններ, իսկ մյուս կողմից անտարբեր իշխանությունն է, որ ունի իր ուղին ու ուժը: Կարծես աշխարհում ոչ մի չարիք տեղի չի ունեցել և չի էլ ունենում: Ինչո՞ւ,

*Որովհետև ցեղասպանությունը դեռ տևում է
և ձգվում-հասնում մեր օրերը,
և վիրավոր կատվի համար լաց լինող թրքուհին
չի ուզում լսել
իր թուրք նախնիների կողմից խոշտանգված
միլիոնավոր հայերի մասին,
և ամեն ինչ բարեհաջող է այս աշխարհում,
և միայն Ձոռն է,
որ անվերջ աղմկում է մեր ներսում՝
չունենալով ելք ու մուտք:²*

Ա. Զարուբյունյանը սովետահայ գրողներից առաջիններից էր, որ խիզախեց ներկայացնելու քաղաքական այն ճնշումներն ու անօրեն արարքները, որոնց արդյունքում զոհ գնացին միլիոնավոր ազնիվ մարդիկ: Նա, խախտելով ավանդական դարձած յոթանասունամյա գրամարզանքները, խիստ խարազանեց ստալինյան դաժանությունները, որ դեռևս շարունակվում էին անհատի պաշտամունքի քննադատությունից հետո: Նա առաջատար դեր խաղաց գրողների այնպիսի աստղաբույլում, որի մեջ մտնում էին Զենրիկ Էդոյանը, Զովհաննես Գրիգորյանը, Արմեն Մարտիրոսյանը, Դավիթ Զովհաննեսը, Զովիկ Զովեյանը և այլք, որոնք ժխտեցին կատարվածը: Ինչպես գրում է ամերիկահայ գրականագետ Վեհանուշ Թեքեյանը,

¹ Նույն տեղում, էջ 39:

² Նույն տեղում, էջ 43:

նրանք մեծ գործ կատարեցին. «Այս մրոտ ու քարոտ տասնամյակներեն ետք՝ վաթսունական թուականներուն կատարուեցավ էական շրջափոխում մը՝ յայտնուեցավ սերունդ մը՝ որ ժխտումն էր կատարուածին, դիմադրեց իր ճակատագրին, թօթափեց կաղապարներու բեռը և պատմեց իր ճանչցած օրը, իր ապրած ժամանակը, իր մոխիրն ու մեղքը, իր լույսի կաթիլն ու խավարումի ծալքերը»:¹

Հիրավի, ճիշտ դիտարկում: Ա Հարությունյանի պոեմը անհրաժեշտ է արժեքավորել ոչ միայն իր ստեղծագործության տեսադաշտում, այլև ամբողջ հայ գրականության համապատկերի վրա: «Նամակ Նոյին»-ը այս առումով իրենից ներկայացնում է որպես սրտի հրկիզում՝ հանուն լույսի և արդարության, հանուն մարդու և հասարակության ազատ կյանքի: Արտեմը ափ հանեց ոչ միայն քաղաքական, այլև բարոյական քայքայումը, տեսավ ժողովրդի դեռևս արնահոսող վերքը, զգաց, որ «չարը և բարին» գոտեմարտում են, բակում հոգնած մի Աստված ինչ-որ բան է բաժանում երեխաներին և ժպտում»:

Բանաստեղծի տեսած իրականությունը փոթորկում է նրա հոգին, վերածվում ցասման և իմաստուն խորհրդի.

*...Թող Նոյը իմանա, թե ում էր փրկում
և Ստամբուլ մտնի շքեղ առևտրի համար,
բայց նախքան այցը թող տեսնի
հայերի ոսկորների ֆոսֆորը Դեր Ջորում
և մյուս ցեղասպան անապատներում,
թող թերթ առնի և կարդա Արցախի մասին,
թող մտնի դեղատուն, և սարսափը մեղմող դեղ առնի...²*

Սակայն ցավը չի մեղմանում: Բանաստեղծը աստիճանավորում է ցասումի պատկերը, և Նոյը, որպես կերպար, դառնում է պոետի վշտակիրը և արդարության խորհրդանիշը: Այստեղ արդեն բանաստեղծը հայտարարում է իր ազգային պատկանելությունը, խոսում հայի անունից, որի վիշտը ստանում է համամարդկային բնույթ:

Բանաստեղծը ուղղակի ճշում է, որ Նոյը իրեն չթողնի «այս աշխարհի խելագարանոցում», որ ինքը նոր տապանի տոմս ունի՝ Արարատից մինչև Գրանդ Քենյոն մեկնելու...

Հիասթափված արդի աշխարհի քաղաքական կեղծ գործիչներից՝ բանաստեղծը, հանձին Նահապետի, տեսնում է սպասելիք բարի գործչին.

¹ Նոյն տեղում, էջ 339:

² Նոյն տեղում, էջ 42:

*Նոյ, իմ բարի քաղաքական գործիչ,
ես հույսը չունեի քո այցի,
թույլ տուր հրաժեշտ տալ հարազատներիս,
Արարատը մոտենում է, իսկ ջուրը՝ բարձրանում,
ջրերից այն կողմ ոչինչ չեմ տեսնում,
բայց ես տրամադիր եմ ապրելու,
ես պետք է հասնեմ Լեռան այն կողմը,
որից այն կողմ՝ էլ ոչ մի լեռ:
Նոյ, ես հրում եմ քո Տապանը դարաբաղյան ամուր
իմ ուսերով դեպի բաց ջրեր,
դեպի ջրհեղեղը Նոր Սիրո...¹*

Պոեմի կառուցվածքը շիկանում է քնարական հերոսի հույսի ահագնացմամբ, որն առնչվում է աշխարհում տեղի ունեցող երևույթների վայրիվերո ընթացքին: Իսկ քնարական հերոսը՝ բանաստեղծը, որ հասակ է առել ու հասունացել 20-րդ դարի երկրորդ կեսին, ականատես եղել անհատի պաշտամունքի քննադատությունից հետո դեռևս շարունակվող կոմունիստական տոտալիտար ծավալումներին ու կեղծիքին, ինչ-որ տեղ հույսեր փայփայել, սակայն հուսախաբվել, ակնկալիքներ պարզել ու հանդգնել, որ իր իդեալական կացութաձևը դեռևս հեռու է, շատ է հեռու: Ուստի այդ եղած-չեղած, կիսատ-պռատ իրական վերափոխումների ալեկոծումների մեջ ձեռքը կարկառել է Նոյին՝ որպես փրկության խորհրդանիշ, որին դեռևս հավատում է: Ա. Հարությունյանը լավատեսի դեր չի խաղում, նա ձգտում է լավն ու լույսը տեսնել կյանքի ակնկալվող վերափոխումների մեջ, որտեղ Նոյը դեռ երկար ճանապարհ ունի անցնելու, քանզի և՛ Մարիամ Աստվածածինը, և՛ փրկության կարոտ երեխաները, և՛ բանաստեղծն ու նույնիսկ ինքը՝ Նոյը, դեռևս փորձությունների մեջ են:

*Նոյ, սնունդ և փափուկ բարձեր մեզ պետք չեն,
չնայած երկուսիս ուղիմ լի է վտանգներով,
կսնվենք միայն երեխա-գազանների հայացքով,
որ շուտ են գզում մարդու բարի-չար լինելը,
և թռչուն կդառնան՝ եթե նեղացնենք:
Նոյ, իմ ձեռնարկումը նույնքան իրական է,
որքան քո արարումը ազգերի,
մեր լաստը կդառնա նոր մայրցամաք,
ուր ամեն ոք կունենա*

¹ Նույն տեղում, էջ 42:

*Երջանկության դրամատնային հաշիվ
և անմահության կանխավճար...¹*

Մարդկային-հուսավառ այս խնդրանքը գնալով դառնում է ազգային ցավի ճիչ, որովհետև բանաստեղծն իրավացիորեն իրեն համարում է մարդկության մի մասնիկը՝ իր ժողովրդի դիմագծով ու ճակատագրի խարանով: Նա տառապում է, որովհետև «աշխարհը փորձում է երես թեքել հինավուրց ազգից», որովհետև մեր հինավուրց ու դասական ժողովուրդը չունի «նավթի ոչ մի բիծ», որը, ցավոք, հիմնաքար է հանդիսանում չինական ռեստորանում ճաշող նավթի ընկերակցության մեծափոր ջոջերի համար:

Ճշմարտացիորեն ներկայացնելով նենգափոխված ջոջերի աշխարհը՝ բանաստեղծը չի հուսալքվում, նա քաղաքացիական ակտիվ դիրքորոշմամբ պատրաստ է հաղթահարելու կյանքի մամռոտ գայթակղության ժայռերն ու օվկիանոսները, դառնալ բարու և լույսի մարտիկ.

*Կնտնեն ամուր քայլերով ամեն ինչ սրբագործող
ջրհեղեղից հետո հսկա քաղաքների
գաղջ հյուրասենյակը
և մեռնող քավարանատիպ արվարձանները
(ուր խոհանոցը ռազմատենչ լուրերը
ընտանի դարձնելու միակ վայրն է):²*

Հավատում է բանաստեղծը, որ Նոյի և իր բիբլիական թռիչքը կարող է ճեղքել և անցնել ռադարները, ճպրոտ աչքը և Նիագարա ջրվեժից մարդու բարձր անկունը:

Ա. Հարությունյանի ստեղծած առասպելական ու տեսիլքային պատկերները միս ու արյուն են ստանում՝ առնչվելով տիպական պայմաններում ծփացող իրողություններին: Բանաստեղծը չի խուսափում կոնկրետ վայրերի, երկրների, փողոցների, ընկերությունների անունների նշումից: Դրանով իսկ նա շոշափելի է դարձնում գաղափարների և ձգտումների այն տեսիլքային փունջը, որից և՛ ցավ է արձակվում, և՛ լույս: Նրա գրույցի մեջ ալիքվում են ջրահարսերի բաժանման կարոտի երգերի թրթիռները, երևում են Միսաք Մեծարենցի հրեշտակները, զգացվում է մեր բիբլիական լեռան տանջող քաղցրությունը: Սակայն ցավի ահագնացումն ավարտ չունի: Բանաստեղծը համամարդկային ասպարեզից հետքայլով հասնում է իր պապերի մասունք-հողը՝ Արցախ, և ի լուր աշխարհի՝ դիմում Նոյին.

¹ Նույն տեղում, էջ 43:

² Նույն տեղում, էջ 44:

*և իրենց ծաղկունքը ետ պահած
Արցախի լեռնային ծաղիկները կսպասեն,
որ վտանգը գնա-անցնի,
ավա՛ղ, ուշ կլինի հետո:
Չափից շատ հինա փաթթցավոր ոստիկանական
շներ կան փողոցում,
երազիս նրանք պատառոտում էին
քրիստոնյա մի անօգ կնոջ, իսկ օրվա ընթացքում
հեռուստացույցի վերջին լուրերը ցույց տվին
պահը
որպես իրողություն:¹*

Ա. Հարությունյանի պոետական մտածողությունը դառնում է պատկերների հզոր հորձանուտ, որպես Հայոց կորուսյալ հայրենիքը և Հայոց անանգանելի վիշտը ցուցադրող մի կինոնկար: Նրա ներկայանակի երանգները պատրանքի ձևով ցուցադրում են լաստի տակ արտացոլվող արյունոտ կարմիր մի տարածք, որոնք ներկայացնում են հայկական վեց վիլայեթները՝ ներկված ցեղասպանության արյունով: Մի կողմից ազգային ցավը, մյուս կողմից՝ վրեժի զգացումը փոթորկում են քնարական հերոսի հոգին, զգացումն ու ասելիքը իրար են խառնվում, խենթանում է նա և արտաբերում.

*Նո՛յ, եթե կարող ես՝
լաստովդ կանգնեցրու ժամանակը,
ես հրեշի ատամները պետք է հաշվեմ,
բայց սպասիր, Նո՛յ,
թունավոր մշուշը գնալով խտանում է,
իսկ փրկության Արարատը չեմ տեսնում:²*

Ձգացումներն իրար հալածող ալիքների պես հանգիստ չեն առնում, լաստը հակառակ ուղղությամբ է գնում, հեռվում նկատվում է «զինված ազգերի դոփապարը, փոքր ազգերի ոսկորներից սարքած պարահանդեսում»: Բանաստեղծը գտնում է, որ Նոյն ու ինքը սխալ գործեցին, լավ չէ՞ր լինի մետրոյով անցնեին ճանապարհը նոր սար գտնելու գործում, այլապես կրկին կմնան նույն գերին:

Պոեմի Ձ գլխում բանաստեղծը ներկայացնում է խառնաշփոթ մի իրականություն, որտեղ «շուն, կատու և գծեր» են անվերջ, որոնք «ծյուն են ուտում կերակրի փոխարեն»: Սինվոլիկ պատկերն ընթերցողին

¹ Նույն տեղում, էջ 44:

² Նույն տեղում, էջ 45:

տանում է դեպի ռուսական անտառներ, որտեղ սկյուռներն են շարժվում, որպես ջրհեղեղից փրկվածներ: Սակայն այստեղ ևս բանաստեղծին հանգիստ չի տալիս իր ժողովրդի դարավոր ցավը, իր նախնիների ավանդական օրրանը, որը ոտքի է ելել վերամիավորվելու մայր Հայաստանին, սակայն նորաթուխ Ադրբեջանը պարտադրել է պատերազմ: Քնարական հերոսի խնդրանքը դառնում է հարազատ որդու տագնապ, օգնության կանչ:

*Նո՛յ, եթե կարող ես Արցախը նույնպես
վերցրու լաստիդ վրա:
Նո՛յ, ես դարաբաղջի եմ և հուսով եմ՝
խնդրանքս չես մերժի,
ապուպապերիս պապերից մեկը,
ես նկարդ եմ տեսել պապիս հիմ տան պատին,
կանաչ դրախտում՝ Շուշիում,
որ հիմա ազատության Տապանն է տիեզերքում,
չնայած ջրհեղեղը վաղուց է չքվել:¹*

Հետաքրքիրն այն է, որ բանաստեղծը կատարում է մի անցում խնդրողից՝ պահանջատիրոջ և խոսում հենց Արցախի անունից: Նրա այդ խոսքը հնչում է որպես ցասումնալից բողոք ծովածավալ դաժանության դեմ, միաժամանակ հավաստիացնելով, որ ինքն ի վիճակի է «քարքարոտ-մարդատյաց հասարակությանը կանաչապատել զվարթ թե՛նու շուքով»: Իսկ թե՛նին Արցախի խորհրդանիշն է, մի աշխարհի, որի բանաստեղծ որդին դառնում է մարդկության սրտացավ որդին և ազդարարում.

*Նո՛յ, հիմա աշխարհում հազար անգամ ավելի
մարդ կա, քան թե անձնաթուղթ
(նոր ջրհեղեղ է սպասվում),
ավելի շատ բանտ, քան բնակելի շենք,
ավելի շատ փուշ, քան թե՛ վարդ,
ավելի շատ սելջուկատիպ արյունոտ յաթաղան,
քան եկեղեցի և խաչ,
ավելի շատ կարկատած ծակ գրպան, քան թե փող:²*

Եվ այս համապատկերի վրա բանաստեղծ-քնարական հերոսը խոստովանում է իր ներաշխարհը պահել անձեռնմխելի և պայքարել իր վերջնական նպատակի համար:

«Նամակ Նոյին» պոեմը լայն ընդգրկումներ ունի ժամանակի և

¹ Նույն տեղում, էջ 46:

² Նույն տեղում, էջ 47:

տարածության առումով: Բանաստեղծի տեսադաշտը հորիզոններ է ծալծալում, միտքը թևածում է երկրագնդի բոլոր ծայրերում, խոսքը շիկացնում է ոչ միայն իր ժողովրդի, այլև ամբողջ մարդկությանը հուզող հիմնախնդիրներից: Երկի է գլխում բանաստեղծն իրեն ներկայացնում է Քլիվլենդի իր գրասենյակում՝ շրջապատված բարձրաճակատ ամերիկացի պրոֆեսորներով», որոնց համար անգլիական հին գրականությունից զատ ուրիշ բան աշխարհում գոյություն չունի»:

Այս պատկերում նկատի է առնվում մարդկության մի մասի անտարբերությունը մյուսի հանդեպ, որը ևս չարիքի աղբյուր է, և որի դեմ ևս մարտնչում է քնարական հերոսը՝ չհաշտվելով կրավորական գործի հետ: Բանաստեղծը չի շրջանցում ամերիկյան այն շրջապատը, ուր «ձյան թոնի վրա ավելի սևացած սևամորթ ծեր կանանց տանջված-խորշոմած, բայց հպարտ դեմքեր» են: Ամեն դեպքում բանաստեղծի ուշքն ու միտքը, անանցանելի ցավն իր ազգի ճակատագիրն է, և դա բնական է.

*Նո՛յ, մենք պետք է դիմանանք ազգի փորձությանը,
Մեր սրտերում քանի՜-քանի տապաններ կան լողացող,
չնայած՝ հոգնած ծովերը նույն երազն են տեսնում,
փրկված մարդկությունը Արարատի գագաթին:¹*

Բանաստեղծը ազգայինից կրկին գնում է դեպի համամարդկային ցավի եզերք: Նա, դիմելով Նոյին, ընդգծում է, որ տապան-լաստը բոլորինն է, որ լաստի այս ձևը սիրո նշան է՝ զուսպ և ամուր, բայց և այնպես, չի շրջանցում այն հանգամանքը, որ սիրո լաստը բոլորին տանում է դժվար մի աշխարհ, «ուր քամին և ժամանակը միասին են թափառում, ձեռք-ձեռքի տված, ցնցելով հողմացույցը դժբախտության»:
Ցավն ու տագնապը չեն մեղմանում, հառնում են 9-րդ ալիքի նման: Ահավորն այն է, որ աշխարհում ամեն օր մեկը մյուսին բանտ է նետում, աղավնու պես գիշերը դունդունում են ոստիկանական մեքենաները, բայց առավոտյան դաժան մառախուղն ավելի է խտանում:

Պոեմում ընդգծվում է նաև աշխարհի փրկությանը հայ ժողովրդի մասնակցության գաղափարը: Դիմելով Նոյին՝ բանաստեղծ-քնարական հերոսը գոհունակությամբ շեշտում է, որ լաստը կապողների մեջ ինքը տեսնում է հայ ընկերներին, որոնք հիմա կռվում են Արցախում: Կամրջելով անցյալը ներկային՝ բանաստեղծը խիստ խարազանում է մեծ պետությունների երես առած զավակներին, որոնք ռազմանավեր են վարում և «ընդունակ են ամեն ինչի», ուստի դեռևս փրկություն է պետք, աշխարհը դեռ ծուռ է.

¹ Նույն տեղում, էջ 47:

*...ոչ ոք չուզեց մեզ ճանաչել,
Արարատը, որ միշտ մեր կողքին էր,
չարժվում էր մեզ հետ կամ էլ հայտնվում
հեռու-հեռուներում՝ որպես միրաժ,
հանկարծ չքվեց-անհետացավ...¹*

Արարատն այնուհետև համեմատվում է Փոքր Միերի հետ, իսկ նրա ժառանգորդ-բանաստեղծն այսօր պառկում է ծովերի մեջտեղում «և երագում ծովից ծով Հայաստան»:

Դիմելով Նոյին՝ Ա. Հարությունյանը գտել է հայ ժողովրդին հուզող առօրեական խնդիրներն ու հարցերն արտահայտելու հաջող հնարանք, որի անունից հարազատ որդու անմիջականությամբ ներկայացնում է իր ցանկությունը.

*Նոյ, գրիր ինձ մի քանի տող
և վերցրու ինձ Քսաննեկերորդ դարի
անձնակազմի համար,
հիշեցրու՛, որ ես դեռ կամ Մասիսի սառած
փեշերի մոտ,
հիշեցրու՛, որ դեռ կարող եմ քեզ հետ ճամփա ընկնել
ատոմային ջրհեղեղից հետո,
Հասցես,-
Ջրհեղեղի փրկիչ-կենտրոն՝ Արարատ,
Քլիվլենդում մի պահ հայտնված,
անանձնագիր-անգրիմքարտ
(որի համար երեք ամիս աշտարակ-բանտ)՝
Արտեմ Հարությունյան,
Ցպահանջ...²*

Ա. Հարությունյանի «Նամակ Նոյին» պոեմը իր ազգային-համա-մարդկային անցած-ներկա ցավերի և տագնապների, կորուստների և ակնկալիքների ինքնատիպ ու հզոր մի պատկեր է, որի արժեքը միշտ դեպի իրեն է ձգելու գալիք սերունդներին...

¹ Նույն տեղում, էջ 48:

² Նույն տեղում, էջ 49:

АРЦАХ В ПОЭМЕ АРТЕМА АРУТЮНЯНА «ПИСЬМО НОЮ»

Сократ Ханян

Резюме

В данной статье разобрана и оценена поэма талантливого поэта Артема Арутюняна «Письмо Ною», которая является новым явлением в мировой поэзии. Подчеркивается, что поэт с одной стороны изображает судьбу Арцаха, с другой - современную жизнь человечества, которая, к сожалению, нарушена в социальных и политических областях.

Обращаясь к Ною, поэт объявляет, что жизнь человечества находится под угрозой, спасателем которого явился сам Ной Патриарх.

Одновременно поэт отмечает, что сам он уроженец Арцаха и готов помочь Ною в деле спасения мира, в том числе и своей отчизны.

ARTSAKH IN THE NOVEL OF ARTEM HARUTYUNYAN'S

“A LETTER FOR NOY”.

Sokrat Khanyan

Summary

In the given article the poem of a talented poet, Artyom Haroutunyan “A Letter to Noah”, which is a new phenomenon in the world poetry, is discussed and evaluated.

It is pointed out, that the poet describes the fate of Artsakh on the one hand, and the modern life of humanity, which is violated in the social and political spheres - on the other. Addressing Noah, the poet informs the life of humanity is in danger, the savior of which was Noah himself.

At the same time, the poet points out, that he himself is a native of Artsakh and is ready to help Noah to save the world, including his motherland.